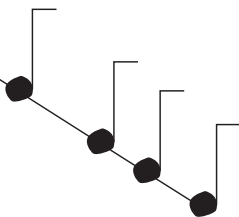

JENS JOHLER

A VILÁG HANGOLÁSA

Bach ifjúsága

Fordította:
Nádori Lídia

Johler és Burow ötlete nyomán

*Ha életkörülményei valamely nagy katolikus
udvarhoz vagy független polgári álláshoz kötötték
volna – és ő maga bizonyára üdvözölt volna
egy efféle változást –, feltétlenül korának
legnagyobb operakomponistájává vált volna.*

Nikolaus Harnoncourt

*Ami Newton volt a világbölcseletben,
az volt Sebastian Bach a zeneművészetben.*

Christian Friedrich Daniel Schubart

1722. március

KINYITOTTA A SZEMÉT, A MENNYEZET gerendáira meredt. A hold sápadtkékes fénnel árasztotta el a szobát.

Fel akart kelni, átmenni a dolgozószobába, kicsit zenélni, valamit játszani, hogy elűzze a szellemeket, amelyek álmában kísértették – de mozdulni sem tudott. Nem engedelmeskedett a láb, a kar, egyetlen ujja sem.

Mi történt velem?

Még mindig érezte a nyomást a mellkasán. Álmában valaki rátette a csizmás lábát. Úgy érezte, az álombeli csizma még mindig nyomja, mellkasát mintha fűző szorította volna össze, a lélegzetvétel is nehezebbre esett.

Nem kapok levegőt.

Asszonya lélegzetvételét hallgatta, nyugodt volt és egyenletes. Kilélegzéskor halk, füttyülésszerű hangot hallatott, háromvonalas Giszt. Fel akarta ébreszteni, kérni, hogy segítsen a fölkelésben. Kinyitotta a száját, hogy szóljon: segíts, kér-

lek, nem tudok mozdulni, nem kapok levegőt – de hang nem jött ki a torkán.

Nem tehetett semmit, az égvilágon semmit. Csak feküdni, és bámulni a gerendákat.

Édes Istenem, add, hogy meg ne bénuljak.

Lehunyta a szemét, próbált visszatérni az álomba. Ki tette a csizmás lábát a mellkasára? És mi történt addig? Érzései azt súgták neki, hogy álmában történt valami, ami a bénuláshoz vezetett. És úgy képzelte, vissza kell mennie, csak úgy tudja elintézni, hogy az álombeli történet másképpen folytatódjék és másképpen érjen véget.

Csak e világból származik.

Erdmann nem így mondta hajdan, de így értette.

Műved csak e világból származik.

Vissza kell mennie.

Fölrémlettek benne az álom képei. A kocsi. Az út. A csatorna. Eszébe jutott az ijedtség, ami elfogta, amikor a kocsi süllyedni kezdett, csak süllyedt, egyre lejjebb, míg végül összezáródott fölötte a víz. De nem árasztotta el a kocsi belsejét, az haladt tovább az útján, akadálytalanul. Mintha egy hal hasában ült volna, akárcsak Jónás a cetben.

Rossz irányba indultam, gondolta. Semmi égi kinyilatkoztatás. Semmi Jákob lajtorjája. Csak földi zene, semmivel sem több annál, mint ami szól. Kudarcot vallottam. Vagy még rosszabb.

A mellkasán a nyomás egyre növekedett. Hirtelen sötét alak jelent meg az ágya előtt, szálfegyenesen állt, jobb kezét az ég felé nyújtva. Egy próféta. Egy Messiás. A világ hangolásának ura. A többiek, akik körülötte álltak, megfélemlítve néztek föl rá, tüzes szemére, ég felé nyújtott karjára.

Csak az asszonya nézett másfelé.

Bach követte a pillantását, szeme végigsiklott a próféta fekete kötösén, le a fekete nadrágra, a bőrcsizmára. Fél pár csizmát látott. Csak a jobb lábát fedte lábbeli.

Hitetlenkedve, borzadva meredt Bach a jelenés bal lábára.

1.

az indulás

AZ 1700-AS ÉV MÁRCIUSÁNAK TIZEN-ötödik napján, valamivel napfölkelte előtt Bach útnak indult. Johann Christoph a városkapuig kísérté, aztán, mivel a nap még mindig nem akart fölkelni, kicsit tovább. Megálltak a hegytetőn, nézték a nap első sugarait az erdők fölött.

Elboldogulsz egyedül?

Bach nem válaszolt. Rablók és cigányok otthona ez az erdő, csak arra várnak, hogy elvehessék a batyuját és a hegedűjét. Amint Johann Christoph magára hagyja, rárontanak.

Hiszen te reszketsz. Fázol?

Nem fázott, csak reszketett. Amint a bátyja elindul visszafelé, rohanni fog.

Hát akkor, fiam, Isten áldjon.

Megölelték egymást, Bach viszonozta a szorítást, és máris rohant volna.

Várj!

Johann Christoph egy összetekert papírköteget vett elő az ujjasából. Majd' elfelejtettem, mondta. Tessék. Most már a tiéd.

Bach hátralépett, és a kötegre meredt.

Tegyem be a batyudba?

Miközben Johann Christoph megoldotta a batyu zsinórját és belegyömöszölte a tekercset, Bach lopva egy könnycseppet törölt ki a szeme sarkából.

És mindig szorgalmas légy, hallod?

Bólintott.

Nem is mondasz semmit?... Mielőtt megfordult volna, hogy visszainduljon Ohrdrufba, Johann Christoph utoljára, mintegy mellékesen, ezt mondta, vagy inkább mormolta: Óvakodj a gögtől, fiam. Egyszer még túlteszel mindannyiunkon.

Bach csodálkozva nézett a bátyja után. Johann Christoph a tanára volt öt évig, szigorú tanár, akinek ajkát szinte soha nem hagyta el dicsérő szó. És most ez? És mi volt ez voltaképpen? Prófécia, kívánság, megbízatás, parancs?

Ahogy Johann Christoph eltűnt a fák között, a horizont fölé emelkedett a fehéren izzó tűzgolyó. Bach bensejében sugárzóan tiszta C-dúr akkord csendült fel, majd, mint egy hárfa húrjain, különálló hangokként kezdett peregni. Bach ezt az arpeggiót füttyülte hal-kan maga elé, miközben útnak indult. Félelme egy csapásra elszállt. Lüneburgra gondolt, a gimnáziumra, az ottani orgonistára, a híres Georg Böhmre; a kéziratost kottára a batyujában, és bátyjának szavaira. S miközben újra könnyek szöktek a szemébe, meggyorsította a lépteit, hogy időben érjen Gothába, ahol Georg Erdmann, az iskolatársa már türelmetlenül várja.

ERDMANN A VÁROSHÁZA ELŐTT ÜLT egy kövön, és amikor meglátta Bachot, felugrott. Két évvel idősebb, soványabb és egy fejjel magasabb volt

Bachnál. Az ő hátán is batyu, csak hegedű helyett lant volt átvetve a vállán.

Miközben maguk mögött hagyták a város falait, Erdmann közölte, hogy az elmúlt hetekben sokat olvasott, és megtalálta az életcélját. Filozófus lesz, a legnagyobb a valaha élt filozófusok közül. Elsajátítja korának minden tudását, a természetfilozófiát, a morálfilozófiát, a jogfilozófiát, mindent! Legutóbb egy angoltól olvasott, akinek a neve németül annyit tesz: új hang.

Bach felkapta a fejét. Tetszett neki a név.

Ez az újhang, vagyis hát Newton, folytatta Erdmann, rendkívül jelentős filozófus, mi több, némelyek állítják, hogy jelentősebb Leibniznél is, de ezt majd döntse el az utókor. Szóval ez az angol egy napon egy almafa alatt feküdt, és ott elaludt. És ahogy ott békésen szundikál, hát hirtelen eléggé barátságtalanul felébreszti egy alma, amely a fáról direkte a fejére pottyant. Igen dühös lett, bosszankodott, és mindenáron ki akarta tölteni valakin a haragját, na de ki legyen az? Hiszen közel s távol senki emberfia nem volt látható. Ezen töprengett az angol, amikor hirtelen megvilágosodása támadt arról, hogy minden összefügg: az alma esése a földdel, a Föld mozgása a Nappal, a Hold mozgása a Földdel, és általában minden mozgás, amely nem valami külső erő hatására történik. Vagyis, hogy van egy erő, amely a testeknek a bensejében lakik, és titokzatos módon hatást fejt ki közöttük, anélkül, hogy ezek a testek egymást érintenék. És akkor ez a Newton elnevezte ezt a mágikus erőt gravitációnak, vagyis nehézkedési erőnek.

Bach le volt nyűgözve. Halkan ismételte magában a szót: gravitáció, gra-vi-tá-ci-ó, a szó éppen úgy lenyűgözte, mint a gondolat, hogy a közelt és a távot, az eget és a földet, a holdat és az almát

egyetlen titokzatos erő köti össze egymással. Gra-vi-tá-ci-ó – több-féleképpen próbálta megzenésíteni a szót, hogy közelebb jusson a jelentéséhez, megnyújtotta a szótagokat, kiterjesztette őket, dallamokat és ritmusokat variált hozzájuk, és minél inkább kiterjesztette a szót a zenében, annál inkább a bűvkörébe került, már a lábával is topogott, már tapsolt hozzá, csettintgetett, mígnem észrevette, hogy Erdmann zavarral elegy bosszankodással sandít rá.

Gravitáció, mondta ki a szót még egyszer, józan hangon, egy bocsánatkérő kézmozdulat kíséretében.

Amit Erdmann bátorításként értelmezett, és nyomban Kepler Jánosról kezdett mesélni, egy csillagászról, aki bizonyos törvényeket állapított meg a planéták mozgásával kapcsolatosan.

Bach csak fél füllel figyelt a barátjára, másik fülével egy kakukk távoli kiáltóását hallgatta, és közben azon töprengett, vajon mit jelent, hogy hol kis tercet, hol nagy tercet lép a madár hangja. Akár kis, akár nagy terc: a búcsú hangja volt, a veszteségé.

MÁR SÖTÉTEDETT, amikor Langensalzába értek. Meztlábás, toprongyos kisleány akaszkodott rájuk. Megmutatta nekik a piactéri templom magas tornyát, és büszkén magyarázta, hogy a postakocsik, amelyek újabban megállnak itt, Moszkvától egészen Amszterdamiig közlekednek. Amikor odaértek Erdmann nagybátyjának házához, adtak neki egy pfenniget, és ő azonnal elrohant, mint aki attól fél, hogy mindjárt vissza is veszik tőle a pénzdarabot.

A nagybácsi háza szürke volt és örömtelen. Gerendákból és vályogtégelákból épült, kicsi és ferde ablakai voltak, szürke zsindegy fedte. A ház melletti magas kapuívén át kövezett udvarra, az udvar végében kovácsműhelyre lehetett látni.

Erdmann nagybátyja volt a város patkolókovácsa. Erős alkatú, busa fejű, szomorú tekintetű férfiú. Kelletlenül mutatta meg a fiúknak a hálólhelyüket, azután vacsorázni hívta őket a konyhába.

Hallgatagon kanalzták a kenyérlevest, a káposztát és a lencsét. Mintha valami fekete mágia minden szót, minden hangot, minden gondolatot elhallgattatott volna ebben a házban. Bach semmi mást nem érzett, csak kínzó tompaságot. Erdmannon látszott, hogy hasonlóan érzi magát. A nagybácsi egy pohár pálinka után – melyből természetesen nem kínálta meg őket – azért mégis felengedett kissé. Még azt is megkérdezte Bachtól, hogy ki az apja.

Ambrosius Bach, Eisenach város síposa, felelte ő. De már nem él. Őt esztendővel ezelőtt haltak meg. Először az anyja, aztán az apja.

Az ő felesége is meghalt, mondta a nagybácsi. Fél évvel ezelőtt.

Bach bólintott. Tudta Erdmanntól. A nagybácsinak nem volt gyereke, így egyedül maradt.

Reggelente, ahogy a kalapáccsal a vörösen izzó vasra sújtok, mondta a nagybácsi, néha nem is tudom, kire... Isten bocsássa meg.

Bach arra gondolt, hogyan halt meg az anyja. Ő az ágya mellett állt, az anyja gyöngén mozgott, alig lélegzett. Ébredj, suttopta Bach, ébredj. Nem tudta elhinni, hogy nincs hatalmában felébredni. Kilencéves volt ekkor. Néhány hónappal később halt meg az apja. Még az volt a szerencséje, hogy nem árvaházba került, hanem a bátyjához, Johann Christophhoz, aki orgonista volt Ohrdrufban.

Miért nem folytatják Ohrdrufban az iskolát, tette föl a kérdést a nagybácsi.

Mert törölték az ingyenebédünket, felelte Erdmann. Lüneburgban minden ingyen lesz: koszt, kvártély, iskola. Cserébe énekelniük kell a kiskórusban.

Micsoda ostobaság, közölte a nagybácsi. Nem volt világos, mire érti: az ingyenebéd eltörlésére Ohrdrufban, vagy a kiskórusban való éneklésre Lüneburgban.

Szalmazsákon aludtak a konyha melletti kis kamrában. Bach elalvás előtt visszagondolt az eisenachi időkre. Hatalmas boldogság volt elkísérnie apját, amikor a városháza erkélyén fújta a toronyzenét, vagy amikor a kántor vezénylete alatt orgonált a Szent György-templomban. És hatalmas boldogság volt gyalogszerrel fölmenni vele Wartburg várába, ahol egykor Luther lelt menedékre, és hallgatni a fejtegetését arról, hogy minden teremtménynek megvan a maga saját dallama, az embereknek, az állatoknak, és igen, a növényeknek is. Hatalmas boldogság volt együtt muzsikálni az inasokkal és a legényekkel, akik bármikor készek voltak taníttatni őt a művészetükre, lett légyen az hegedű, lant, trombita vagy klavichord. És hatalmas boldogság volt orgonálni hallgatni a nagybátyját, Christophot, aki oly tökéletességgel birtokolta a harmónia törvényeit, hogy akár őt szólamban is tudott egyszerre játszani, méghozzá minden fáradság nélkül. Hogy egy napon ő is így tudjon játszani, mint a nagybátyja: kezdettől fogva ez volt a leghőbb vágya.

REGGEL IRDATLAN KALAPÁCSÜTÉSEK reszkettették meg a házat. Bach félálomban azt hitte, az ő feje fekszik az üllőn, a következő ütés az ő koponyáját hasítja ketté. Felugrott a szalmazsákról, felkapta nadrágját, ujjasát, hátára kötötte a batyut, átvette vállán a hegedűt, és igyekezett kijutni a szabadba.

Erdmann ekkor már útra készen állt, és a ház előtt várakozott rá.

Püthagorasz, szólt jóreggelt gyanánt.

Bach kérdően nézett rá.

A kalapácsütések az üllőn, mondta Erdmann. Püthagorasz így jött rá a harmónia titkára.

Ja, igen, mondta Bach. Hallottam róla.

Minél messzebb jártak a várostól, annál többen jöttek velük szembe az országúton. Parasztok, akik számárháton, vagy lomha mozgású igáslovakat kötőféken vezetve, a földjükre tartottak. Rongyos gyerekek, akikről nem lehetett tudni, vajon dolgozni mennek a földekre, vagy árvák, akik elindultak a vakvilágba szerencsét próbálni, még mielőtt összefogdosnák és árvaházba csuknák őket. Iparoslegények vándorúton, mesterségüknek megfelelő ruházatban. És újra meg újra: koldusok és tolvajok, akiknek egyik kezét, vagy akár kezét-lábát levágták büntetésül. Egyszer egy béna és egy vak mellett haladtak el. A vak támogatta a bénát, a béna vezette a vakot. Bach szívesen vetett volna nekik alamizsnát, de hát neki is alig volt valamije. Olykor-olykor urasági kocsik robogtak el mellettük, és igencsak kellett ügyelniük, nehogy a hátukra csördítsenek az ostorral a kocsisok, amúgy tréfából. Előfordult, hogy elvágtatott mellettük egy lovas, és elvárta, hogy időben félreugorjanak előle. Kétes alakokkal is össze-összefutottak, akik mohó pillantással méregették a hangszereiket. Nemegyszer előfordult, hogy útbaigazítást kértek tőlük. Ilyenkor be kellett vallaniuk, hogy ők sem ismerősek erre felé. Mindazonáltal Erdmann induláskor készített egy listát azokról a helységekről, amelyeket útban Lüneburg felé érinteniük kellett. Meglehetősen hosszú lajstrom volt, ahogyan az illik egy hosszú vándorúthoz.